

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ETNOLOGIJU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU

Diplomski rad

***ŽIVJETI IZMEĐU* – PROSTOR I IDENTITET NA PRIMJERU NEUMA**

Ivana Krešić

Mentorica:

dr. sc. Ivona Grgurinović, prof.

Zagreb, lipanj 2018.

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „*Živjeti između – prostor i identitet na primjeru Neuma*“ izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr.sc. Ivone Grgurinović. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Ivana Krešić

Zagreb, lipanj 2018.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Metodologija	2
3. O istraživanju prostora u kulturnoj antropologiji i neumskom prostoru danas	3
4. Procesi identifikacije	10
5. Neum kao tranzitna zona	20
6. Zaključak	30
7. Literatura	31
8. Izvori	32

1. Uvod

Grad Neum jedini je bosanskohercegovački izlaz na Jadransko more koji svojim položajem dijeli tkivo Republike Hrvatske na dva dijela. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2013. godine, općina broji 4673 stanovnika na površini od 225 km² što uključuje dvadesetak okolnih sela. Njegova razvedena obala duga je 24 kilometra i uključuje poluotok Klek koji zatvara neumski zaljev, dok se oko vlasništva nad njegovim dvama otocima, Velikim i Malim Školjem, kao i vrhom poluotoka Kleka još uvijek vode sporovi¹. Naselje je nastalo sedamdesetih godina prošloga stoljeća kao turističko odmaralište, a turizam do danas ostaje glavna grana gospodarstva.

U radu je problematiziran Neum kao međugranični prostor i reprezentirana svakodnevica njegovih stanovnika, pri čemu je naglasak stavljen na procese identifikacije vezane uz njegovu rubnu poziciju „između“. Shodno tome, analiziran je odnos prema dvjema državama, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te načini na koje granice određuju grad kao tranzitnu zonu svoje vrste i utječu na svakodnevicu neumskog stanovništva. Temelji se, prije svega, na dugogodišnjem boravljenju u mjestu i terenskom istraživanju provedenom u ljeto 2017. godine. Koristila sam se metodom polustrukturiranih intervjua kombiniranih s promatranjem sa sudjelovanjem i nastojala obuhvatiti različite tipove kazivača, bilo da je riječ o dobi, zanimanju ili socijalnom statusu. S obzirom na to da su odlučili biti anonimni, njihovi su osobni podaci tajni, a u tekstu su navedeni inicijalima.

Rezultate terenskog rada i vlastitu *insajdersku* poziciju uspoređivala sam s relevantnom teorijskom građom iz područja antropologije mjesta i prostora, antropologije turizma i teorija identiteta povezanih s političkom antropologijom. Pritom ističem radove Thomasa Wilsona i Hastingsa Donnana te Johna Urryja, Marca Augéa čiji su mi radovi pomogli obuhvatiti Neum kao međugranični prostor i tranzitnu zonu, turističko mjesto i nemjesto uz različite teorije identiteta i etniciteta. Koristila sam se i arhivskom građom poput popisa stanovništva, a često sam posezala i za novinskim člancima kao relevantnim izvorima.

U početku izlažem temeljne metodološke postavke, nakon čega slijedi pregled teorija o prostoru u kulturnoj antropologiji s osvrtom na neumski prostor. U dijelu o procesima identifikacije analiziram pojmove etničkog i nacionalnog identiteta, analiziram ih u odnosu na

---

¹<https://net.hr/danas/hrvatska/vjecno-pitanje-ciji-su-veliki-i-mali-skolj-zna-se-da-je-dubrovačka-republika-prodala-neum-i-okolicu-za-svoju-slobodu/>

neumsko stanovništvo te naposljetku izlažem trenutno „stanje stvari“ u poglavlju o Neumu kao tranzitnoj zoni.

2. Metodologija

Neumski prostor istraživala sam slijedeći tezu da se teren ne konstruira iz zemljopisne lokacije već iz teme i njene obrade u određenom kontekstu. Odabravši vlastitu zajednicu za istraživanje dovela sam se u “bikulturalnu” poziciju (Narayan 1993), koja je imala prednosti koliko i mana i koja je u meni izazivala poprilično ambivalentne stavove. S jedne strane, svojim temeljnim bivanjem iznutra (*basic insideness*, Niedermuller 2002) imala sam pristup mnoštvu informacija koje nadilaze formu intervjua, jer sam sa zajednicom dijelila svakodnevno, “zdravorazumsko” znanje. S druge strane, bivanje iznutra otežalo je istraživački proces upravo zbog emotivne, kognitivne i praktične saživljenosti s terenom. Postojale su određene slijepe točke u mom vidokrugu, fenomeni koje mi je, kao pripadnici zajednice, bilo teže istaknuti, te sam uslijed terenskog istraživanja i kasnije interpretacije morala posegnuti za *autokulturnom defamilijarizacijom* (Gulin Zrnić 2006: 84).

Teren dakle ne podrazumijeva konkretan prostor već ga nadilazi, a saznanja se konstruiraju na mjestu, u intervjuima. Važnost polustrukturiranih intervjua koje sam provodila leži u činjenici da se zajednica stvara unutar diskurza. Moja zadaća bila je unutar te polifonije glasova izdvojiti određujuće karakteristike, a do najvrjednijih saznanja mogla sam doći otvorenim razgovorom, tj. polustrukturiranim intervjuima. S kazivačima bih se sastajala u prostorima koje su oni smatrali ugodnima i gdje je bilo zgodno doći, a to su uglavnom bili kućni prostori ili kafići. Rezultirali su dugim razgovorima u trajanju od sat ili dva koji su bili dijelom vođeni, ali ponajviše spontani. Otkrila sam da su najkvalitetniji materijali nastajali upravo u dijelovima intervjua gdje su se kazivači više oslobodili i slobodno govorili. Ovaj dio je iznimno važan zbog načina na koji zajednica funkcionira. Zbog svoje sada dvostruke uloge insajdera, ali i istraživača, nailazila sam na skepsu kazivača koji su davali šture odgovore, čak i odbijali sudjelovati u razgovoru.

Problemi s kojima sam se sretala ticali su se okolnosti istraživanja, ali i gore spomenutih sumnji dijeljenih među zajednicom. Istraživanje sam provodila u ljetnom periodu, za vrijeme trajanja turističke sezone i kazivači su često bili nedostupni zbog svojih poslovnih obaveza, što je prolongiralo terensko istraživanje, a prilikom ispitivanja određeni su ljudi slabije

suradivali, dok je jedan od potencijalnih kazivača u potpunosti izbjegavao sudjelovanje. Spominjem ga kako bih objasnila nesrazmjer između mojih pretpostavki o terenu i stvarnome iskustvu, osoba koja na kraju nije htjela sudjelovati u istraživanju bila je jedan od osnovnih kazivača koje sam htjela ispitati. Drugi kazivač, koji je pristao na intervju, pokazivao je određenu dozu skepse te je naposljetku pristao na pisani iskaz - predala sam mu pitanja na papiru, nakon tri dana me pozvao "da mi da intervju" te mi je prilikom ispijanja piva pročitao svoje odgovore i uručio papir. Na dodatna pitanja odgovarao je vrlo šturo te sam na kraju odustala od tog intervjua, uz par drugih iz kojih nisam uspjela dobiti korisne informacije. Na kraju mi se činilo kako je moja pripadnost zajednici bila otegotna okolnost jer sam se u dosta prilika osjećala kao strana novinarka u potrazi za korisnim informacijama.

Kao što su neki kazivači istaknuli, a što se svakodnevnim bivanjem u zajednici da dobro primijetiti, ljudi u Neumu kao da žive u određenom strahu. Izbjegavaju politički šakljive teme, određene komentare na lokalnu upravu spominju samo "neslužbeno", libe se iskazati otvoreno mišljenje o stvarima koje u svakodnevnom razgovoru spominju bez problema. Takve su situacije pomogle da uvidim koliko je ljudima strano davati izjave u „službenoj“ formi, premda su sami intervjui bili neformalne prirode. Ako bih određenu temu pokušala detaljnije propitati, susrela bih se s odbijanjem. Terenski rad je sam po sebi refleksija zatvorenosti prostora i opiranja vanjskim utjecajima s kojima sam se mentalno sukobljavala kao istraživačica. Poteškoće koje sam imala pri pisanju proizvele su poziciju udaljenog pripovjedača, što je vidljivo i u narativnoj strukturi rada.

3. O istraživanju prostora u kulturnoj antropologiji i neumskom prostoru danas

Prostor je dugo vremena bio sporedna kategorija, objekt unutar antropološkog diskursa. U takvom poimanju kultura i prostor nisu bile kategorije koje utječu jedna na drugu, već je kultura smatrana statičnom, a prostor se shvaćao kao neutralni čimbenik koji omeđuje kulture i povlači jasne granice među njima. Takva *modiglijanijevska slika kulture* (Čapo, Gulin Zrnić 2011:17) proizlazila je iz paradigme kulturnog partikularizma koji je dominirao većim dijelom 20. stoljeća. Promatrajući prostore kao otoke kultura nastaju kulturni mozaici koji idu ruku pod ruku s klasičnim poimanjem koje kulturu izjednačava s prostorom, unutar kojeg je ta ista kultura pasivan nusprodukt koji ne interferira sa svojim okruženjem. Teorijske postavke proizašle iz Boasove škole bile su iznimno utjecajne, međutim promatranje prostora kao svojevrsnog kontejnera kulture ograničilo je doseg antropološkog zanimanja za procese iz

kojih nastaju zajednice i kulture. No kao što autorice uvoda u zborniku *Mjesto, nemjesto* ističu, utemeljitelj kulturnog partikularizma Franz Boas imao je drugačiji stav od onog provođenog u sklopu iste paradigme: inzistirao je na istraživanju dodira i interferencija među kulturama, ustanovljujući da sličnosti među kulturama nastaju prenošenjem kulturnih elemenata pri kontaktima između njih.

Osamdesetih godina prošlog stoljeća dolazi do takozvanog prostornog obrata u društvenim znanostima u sklopu postmodernog propitivanja dotadašnjih koncepcija geografskih zona kao isključivo fizičkih prostora. Uslijed globalizacijskih procesa različiti elementi iz pozadine dolaze u fokus proučavanja pa se u tom smislu i prostor promiseće iz statičnog, pasivnog čimbenika u aktivnu ulogu stvaranja društva i kulture. Prostor se stavlja u dijaloški odnos s kulturom, a različiti prostori promatraju se kao “kulturno definirane lokacije” (Appadurai 1988), dok njihova reprezentacija ide dalje od pukog poimanja prostora kao geografskog. Naime, prostor govori, iz njega se formiraju društveni i kulturni modaliteti koji nadilaze fizičko mjesto, a naglasak je stavljen na zajednicu oblikovanu interakcijom spomenutih modaliteta. Gupta i Ferguson (usp. 1997) definirali su prostor kao istraživanje procesa, a ne samih lokaliteta kako bi se proniklo u sam pojam mjesta kroz “stvaranje mjesta”. Odnos ljudi, mjesta i kulture isprepleten je u neraskidiv čvor, a Gupta i Ferguson predlažu istraživanje njegovih dvaju polova, društveno i povijesno stvaranje prostora, uzimajući istovremeno u obzir fenomenološku i društvenu konstrukciju u dijakronijskoj perspektivi. Drugim riječima, ljudi su ti koji proizvode prostor i identitet i njihove priče oblikuju suvremene dominantne diskurse. Izdvaja se više glasova unutar diskurzivnog polja obilježenih odnosima moći i načinima proizvodnje. Neki su glasniji, prisutni u javnoj sferi, upisani u fizički prostor, na stranice monografija i brošura, drugi su glasovi prikriveni, žive zatvoreni u kućama, javljaju se u trenutku kada se diktafon isključi te ostaju upisani u zidovima starih zgrada.

Grad Neum nastao je kao jedno od naselja odmarališnog tipa sredinom sedamdesetih godina u sklopu regionalnog prostornog plana Južni Jadran². Projekt je predviđao plansku izgradnju odmarališta duž cijele Jadranske obale kojima bi se urbanizirala dotad neizgrađena područja i u kojima bi radnička klasa bivše Jugoslavije mogla ljetovati po prihvatljivim cijenama. Uslijedila je ubrzana izgradnja te je do konca osamdesetih godina svaka veća tvrtka iz Bosne i Hercegovine imala odmarališta za svoje radnike u Neumu. John Urry objašnjava nastanak

---

²UN - Program za razvoj i Vlada SFRJ: Projekt Južni Jadran - Regionalni prostorni plan južnog Jadrana, Završni izvještaj (Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb; Republički zavod za urbanizam Crne Gore, Titograd; Urbanistički zavod BiH, Sarajevo) Dubrovnik, 1968.

radničkih odmarališta u Engleskoj sredinom 19. stoljeća kao posljedicu industrijalizacije i potrebe za racionalizacijom slobodnog vremena. U izgradnji novog društva i zemlje poslije 2. svjetskog rata industrija je bila prioritet u Jugoslaviji, a u skladu s tim stvarale su se zajednice i prikladni oblici slobodnog vremena koji su bili odvojeni i institucionalizirani (Urry 1996: 19). Na taj su način nastala šablonska odmarališta radničke klase koje Urry naziva simbolima masovnog turizma, inferiornim mjestima nasuprot kojih stoje individualizirani oblici turizma privilegirani za dominantne društvene skupine. U neumskom kontekstu iznimku u tom smislu predstavlja naselje Surdup koje je izgrađeno za političku elitu BiH:

“Surdup je bio naselje budžovana u Jugoslaviji. Oni su ipak donosili novitete u život ljudi, ne samo vezano za materijalno nego i duhovno. Zahvaljujući njima imali smo najbolju kanalizaciju. Za razliku od ovih danas koji ne donose apsolutno ništa.”(D.)³

Grad kao koncept, zamišljeni prostor u ovome smislu odgovara Lefebvreovoj koncepciji *espace conçu*, u kojoj je prostor proizvod ideologije i realizacija urbanista i znanstvenika. Povijesni tragovi utopijskih nastojanja bivše države preživljavaju u trošnoj arhitekturi neumskih hotela građenih u modernističkim stilovima tipičnima za socijalističke države. Življeni prostor ili *espace vécu* u potpunosti se otrgnuo od zamišljenog prostora na čijim je temeljima nastao. Neum je postao grad betona u koji dolaze turisti koji moraju jer su financijski ograničeni, a turistička se ponuda zakonom ponude i potražnje zadržava unutar granica zacrtanih u vremenu socijalizma⁴, jednako poput davno zaboravljene planske gradnje čija slika visi u vijećnici gradske uprave kao reliktna nekadašnje utopije.

---

³ Kazivači su odabrali ostati anonimni te se u radu navode samo inicijalom poštujući pravilo o tajnosti osobnih podataka.

⁴ <https://www.jutarnji.hr/globus/arhiva/dobro-dosao-u-neum-jarane/4086024/>

Slika 1: Hotel Zenit, građen kao replika dubrovačkog starog grada, Neum, 18.8.2017. autor: Ivana Krešić

Nastanak Neuma kao radničkog odmarališta korespondira s Augéovim pojmom *nemjesta*, a uvelike operira na isti način i danas. Augé *nemjesta* suprotstavlja *mjestima*, uz napomenu da ne postoji *mjesto* koje ne bi sadržavalo mogućnosti *nemjesta*, tako se ona i sukobljavaju i prepliću (Augé 2001:97). Određenje *mjesta* zadovoljava tri kriterija: identitetna su, odnosna i povijesna, u opreci s njima postoje *nemjesta* koja su obilježena izostankom glavnih odrednica - nemaju starinu i tradiciju na kojoj temelje svoj identitet, a njihova funkcija je brže i djelotvornije obavljanje svakodnevnih zadataka. To su tranzitna i privremena *mjesta* „samotne individualnosti“ (ibid: 75) u kojima se pojedinci svrstavaju u uniformne kategorije putnika ili potrošača. Neum operira kao *nemjesto* većini koja njime prolazi, položaj između dviju granica određuje njegovu tranzitnu funkciju i pogoduje konzumerističkoj prirodi prostora kojim dominira turizam kao glavna gospodarska djelatnost. Gospodarska sudbina Neuma određena je njegovim samim nastankom kao odmarališta, a geostrateški položaj i razvoj u tranzicijskim devedesetima transformirali su ga u grad betona i višekatnica koje zjape prazne u mjesecima izvan ljetne sezone. *Mjesta* na margini često su “dosadna”, “izvan događaja”, ispražnjena od značenja i identitetskih obilježja, stoga kvantiteta i ekonomski interes postaju glavne

odrednice. Neum je grad od 2000 stalnih stanovnika i preko 7000 smještajnih kapaciteta⁵ koji svoju funkciju ispunjavaju tijekom nekoliko mjeseci sezone.

Međunarodne granice isprepletene su s turističkom djelatnošću i u tome su smislu atraktivna mjesta (Timothy 2006). Njihova privlačnost leži u činjenici da predstavljaju intervenciju u inače jednoličan pejzaž te u aktivnostima koje granični prostori omogućuju, poput kupovine po nižim cijenama, praksama koje su inače ilegalne s druge strane granice i razgledavanja drugih atrakcija u njihovoj blizini. Granica je istovremeno i prepreka turizmu zbog psiholoških barijera uzrokovanih carinskom kontrolom ili pak razlikama u kulturi zbog kojih će ljudi oklijevati proći tim područjem. Međutim, najmanje istražen odnos turizma i graničnih područja je granica kao linija tranzita, a upravo tu ulogu Timothy ističe kao najčešću za turizam. Granična područja ne mogu se nazvati destinacijom, njima se samo prolazi na putu do krajnjeg cilja, koriste se ekonomske beneficije, dok se samom graničnom prostoru rijetko pridaje status mjesta.

Putnički je prostor arhetip nemjesta po Augéu jer putnik prolazi tim mjestima bez shvaćanja mjesnosti, lokaliteta ili samog mjesta (ibid: 80), što se može primijeniti na Neum u istoj mjeri kao na trgovački centar ili kolodvor kojim se ljudi kreću s određenom svrhom, ispunjavaju prolazne, kratkotrajne ciljeve poput kupovine po niskim cijenama, prenoćišta ili odmorišta na dugom putovanju, bez namjere za zadržavanjem i bez uspostavljanja ikakvog odnosa s prostorom. Mjesta tako bivaju svedena na puke lokalitete otuđenog značenja te se u nedostatku kvalitativnog ističe kvantitativni potencijal koji ima negativne posljedice na urbano tkivo grada, što je u poslijeratnom Neumu manifestirano kroz prekomjernu apartmanizaciju i betonizaciju obale nauštrb javnih površina i gradske infrastrukture.

Imajući na umu da je Neum jedini primorski grad u državi inače okruženoj kopnom i da se “prostor oblikuje i formira od historijskih i prirodnih elemenata, ali to je politički proces... To je proizvod doslovno ispunjen ideologijom” (Lefebvre prema Soja 1976: 30-37), turizam igra znatnu ulogu u konstrukciji lokalnog identiteta i hegemoniji države koja ih koristi za legitimaciju i konstrukciju nacionalnog identiteta (Selwyn prema Low 2003:23). Turistička mjesta su osporavana mjesta zbog sukoba oko reprezentacije uzrokovane transformacijom fizičkog okoliša u službi turističke promocije, gdje različiti politički, ekonomski i društveni čimbenici definiraju značenje, ali utječu i na identifikaciju stanovnika grada koji je u

---

⁵ <http://www.bhtourism.ba/loc/neum.wbsp>

medijima često reprezentiran kao „raj za siromašne“⁶. Slika grada kao sinonima za turizam niskog statusa perpetuirana je u člancima koji kao glavne odrednice ističu masovnost turizma, apartmanizaciju i jeftini smještaj te loše higijenske uvjete i nedostatak infrastrukture.

Neum je u prometnom smislu izoliran od ostatka države, s unutrašnjosti povezan jedino uskom cestom koja vodi preko brda, rutom koju stanovnici znaju pod nazivom „put preko Svitave“. Tim serpentinama odvažuje se proći oni kojima je stalo da izbjegnu granične prijelaze jer je put, premda okružen slikovitim pejzažima krških polja i planina, opasan i nezgodan⁷. S druge strane, Hrvatskom je omeđen i povezan državnim cestom D8, Jadranskom magistralom. Neumljani su se češće školovali i radili u Dubrovniku i Metkoviću⁸ te se vezali više uz primorski način života, jednako kao što su stariji ljudi u selima održavali kontakte sa selima preko granice. Neuređeni status grada pogodio je i bujanju ilegalne gradnje i sive ekonomije⁹ zbog koje je Neum operirao, a u mnogim pogledima operira i danas, kao neproglašena bescarinska zona između dvaju dijelova Republike Hrvatske. Dugi niz godina se putnici zaustavljaju u Neumu kako bi kupili cigarete, kavu, ali i stvari koje su u Hrvatskoj zabranjene, a u ovoj tampon zoni operiraju poput maloga univerzuma sadržanog u sebi, kao slijepa točka.

Granična područja čest su predmet interesa suvremenih istraživanja s obzirom na njihov geografski, politički i sociokulturni karakter. Pojam *borderlands* primarno se koristi u prostornom smislu i odnosi na područja s obiju strana granice i njihovu suradnju (Wilson, Donnan 1998). Kako funkcija granice nadilazi svoju fizičku dimenziju, u središte interesa dolaze zajednice koje naseljavaju granična područja, njihova kohezija i suradnja s okolnim područjima.

U osnovi, države uspostavljaju granice kako bi osigurale teritorij koji smatraju važnim, bilo zbog njegovih prirodnih resursa ili zbog strateške i simboličke vrijednosti mjesta. Granice su pokazatelj dosega moći države i, jednako kao što određuju odnose prema susjedima, predstavljaju i političke membrane za protok ljudi, dobara, novca i informacija (ibid:9). Zajednice graničnih područja oblikovane su u odnosu na institucije vlastite države, ali i one s druge strane granice te su pitanje odnosa moći i identiteta. Stoga ne funkcioniraju teoretski kao bastioni suverenosti države, već upravo obratno, često se na njima ističu funkcionalni

---

⁶ <http://www.dw.com/hr/neum-se-bori-za-goste/a-15223900>

⁷ <http://www.6yka.com/novost/85996/put-do-neuma-avantura-zvana-svitava>

⁸ “Puno je više mojih išlo radit u Dubrovnik i imaju danas kuće tamo. Mostar nikada nisam doživljavao tako. A mislim i da ti puno Neuma to doživljava tako.” (I.S.)

⁹ <http://www.dnevnik.ba teme/istrazili-smo-kako-cvjeta-nelegalna-gradnja-u-neumu>

problemi. Država će teže održavati moć na periferiji gdje vlast u svojim rukama drže lokalci koji su članovi političkih organizacija i neslužbenih mreža koje se ne slažu s državnom. Također, s obzirom na smještaj između dviju granica, to područje je nužno porozno. Potrebe stanovnika zahtijevaju svakodnevni prelazak granica, bilo da je riječ o djeci koja se školuju u Metkoviću, Opuzenu i Čapljini, ljudima koji putuju na posao u susjedne gradove ili redovnih obaveza poput odlaska liječniku, odnosno kupovine namirnica.

Aktivnosti koje se posljedično razvijaju, a koje se na prvi pogled ne čine političkima, poput krijumčarenja, ipak jesu pitanje države i zbog potkopavanja moći državnog centra, i zbog isticanja nestabilnosti vlasti. Institucije na granici ne čine previše po pitanju kontrole ljudi i sredstava, osobito na lokalnoj razini. Jedan kazivač srednjoškolac istaknuo je da osobnu iskaznicu uvijek nosi, ali je rijetko kada mora pokazati jer granični policajci ne pregledavaju školske autobuse.

„Meni ne gledaju nikad dokumente. Ako si s nekim iz Neuma, ako te zna policajac, ako vidi da su naše table, rijetko kad će te pitat. Stvar je u tome što mi ko to mjesto između dvije granice bi trebali imat neku propusnicu, tipa ko što imaju ovi u Gabela polju ili ovi s Badžule. Jer tu već prelazim svaki dan u školu, neće provjeravat nas ili ljude koji idu na posao.“ (B.)

Turizam kao glavna gospodarska djelatnost utječe i na procese identifikacije, a odnos turista i lokalaca nije isključivo ekonomski determiniran već ovisi i o kvaliteti socijalne interakcije, kao i o kulturnim promjenama koje transformiraju očekivanja i gostiju i lokalnog stanovništva. Identitet turističkih mjesta također je često determiniran “odozgo” pod utjecajem političkih sila. Masovnost turizma dodatno ugrožava lokalnu kulturu koja pod pritiskom zadovoljavanja potreba većine prilagođava svoju ponudu željama gostiju. Loša prometna povezanost određuje i tip gostiju koji dolaze u Neum, opcije su putovanje lošom cestom kroz unutrašnjost kojom putuju uglavnom oni koji nemaju putovnicu ili prelaženje dviju granica, gdje će većina ljudi radije odabrati neku od destinacija u Hrvatskoj. S obzirom da većinu neumskih gostiju čini stanovništvo iz Bosne i Hercegovine, često niže platežne moći, logikom ponude i potražnje kultivira se turizam niskog statusa određen ćevapima i pivom kao osnovnom gastronomskom ponudom i nekategoriziranim apartmanima u kojima borave gosti bez prijave. Kazivači su iskazali da bi voljeli da se Neum uzdigne kao turističko mjesto, za što je preduvjet promjena sastava gostiju: „Hoteli su puni Evrope, a privatni smještaj samo Bosna. To određuje nekakvu ponudu. U ljetnom periodu Neum izmijeni svoju sliku mediteranskog grada. Ali samo tokom turističke sezone.“ (M.)

„I da se Neum makne od ovih ajmoreć bosanskih turista. Ne nužno da se makne, ali ti si turističko mjesto i trebaš nekom ko dolazi tu ponudit ono što ti imaš, a ne prilagođavat se njima. A još se prilagodit onome... po njemu srat, a njemu se prilagodiš. Ako imaš nešto svoje, to ponudiš. Ne možeš imat tri metra od mora kolo i sudžukicu ko neku premium ponudu u restoranu.“ (J.)

Sukob “domaćih” i “gostiju” produbljuje antagonizam između Neumljana i Bosanaca te određuje strategije otpora lokalnog stanovništva. U izjavama se dalo iščitati da se ljudi, osim što ih ne veže osjećaj pripadnosti uz Bosnu, ograđuju od zanimanja za državnu upravu ili politički ustroj, riječima jedne kazivačice: „Nikad na tu vlast nisam gledala kao na svoju... dan danas ne znam tko je predsjednik, a jedva da znam tko je gradonačelnik“ (U.). O razini informiranosti govori i činjenica da Neum nema gradonačelnika već načelnika općine, a na jednoj široj razini sažeta je u izjavi: „Mislim da svako dijete u Neumu dok ne dobije zemljopis u 5. osnovne misli da živi u Hrvatskoj.“ (S.)

Geopolitički i geostrateški značaj ovoga prostora je njegova temeljna karakteristika koja može pomoći u što boljem razumijevanju odnosa prema državnim centrima kao i mjestima u neposrednoj okolini te hegemonijskim nastojanjima¹⁰. Nastojala sam istražiti kako uspostavljene teritorijalne granice sa svojim ekonomskim i političkim čimbenicima utječu na iskustvo lokalne zajednice te kako se istovremeno odvija proces uspostavljanja lokalnosti i granica identiteta, o čemu će biti riječi u sljedećem poglavlju.

4. Proces identifikacije

U nastojanju da objasni nastanak nacionalizma i procese identifikacije povezane s njim, britanski sociolog A. D. Smith uspostavio je dva različita modela nacije, onaj zapadni koji se temelji na povijesnom prostoru, pravno-političkoj zajednici, institucijama i zajedničkoj građanskoj kulturi i ideologiji te drugi, nezapadni, “etnički” model nacije koji podliježe drukčijim zakonitostima. Unutar takvog modela fokus je na kulturi i zajednici u kojoj je pojedinac rođen, mitu o zajedničkom porijeklu zasnovanom na fiktivnim precima, kao i na zajedničkim povijesnim sjećanjima, solidarnosti i povezanosti s domovinom. Etnički model je

---

¹⁰ <https://www.vecernji.hr/vijesti/prijeti-nam-kaos-nacelnik-neuma-zbog-schengena-prijeti-blokadom-granice-1162468>

karakterističan za jugoistočnu Europu, osobito njen relacijski aspekt kojim se jedinstvenost etničkog ili nacionalnog identiteta uspostavlja kroz diferencijaciju spram drugih u svome okruženju. Čak kada izostaje konkretna fizička povezanost s teritorijem, kao u slučaju dijasporских zajednica, privrženost zemlji i dalje opstaje zahvaljujući jakoj nostalgiji i duhovnoj privrženosti (Smith 1998: 43). Etničke zajednice dijele kolektivni kulturni identitet i pitanje su stavova, percepcija i osjećaja koji su prolazni, promjenljivi i ovisni o situaciji u kojoj se subjekt nalazi. Promjenom situacije ili razdoblja mijenja se i identifikacija pojedinca, što ukazuje na instrumentalnu prirodu etniciteta, on dakle služi unaprjeđenju kolektivnih ili individualnih interesa te postaje oruđe u rukama elita.

Cohen o etničkoj zajednici govori kao o kolektivu sa zajedničkim normama ponašanja koji čini dio jedne veće populacije u okviru šireg društvenog sustava. Stupanj usklađenosti s tim normama naziva etnosom. Kao što Smith smatra etnicitet instrumentalnim, za Cohena je etnos povijesni proizvod društvenih interakcija koji ovisi o društvenoj eliti koja ima moć da nameće, stvara i vrši selekciju kulturnih simbola nacionalnog karaktera, a koji onda služe kao opravdanje za neravnomjernu raspodjelu društvenih sredstava.

Postmoderna se odmiče od postojanja jedne i nepromjenljive istine i shvaća pitanja teritorija i identiteta u odnosu na njihov kontekst. Činjenice je nemoguće analizirati na temelju njih samih, tumače se unutar vlastitog diskurzivnog polja, u tom smislu, istina ne postoji nego pojave razumijevamo i tumačimo iz vlastite perspektive. Iz toga proizlazi da ni identitet nije fiksiran već dinamičan i neograničen, nastaje u odnosu prema povijesnom i socijalnom kontekstu, ne da se smjestiti unutar granica nacionalnih država, dok su, s druge strane, ciljevi nacionalističkih politika upravo stvaranje čvrstih, homogenih identiteta. Bhabha u tekstu "Culture's In-Between" multikulturalizam navodi kao "lebdeći označitelj" čija je svrha ostvarena kroz diskurzivnu praksu uspostavljanja društvenog procesa u kojem se razlikovanje i homogenizacija/zgušnjavanje odvijaju istovremeno (Bhabha 1996:55). Stuart Hall u postmodernističkoj maniri ispituje potrebu za prevrednovanjem korisnosti koncepta identiteta smatrajući da se teorija identiteta mora promatrati kao prošivni bod između psihoanalize i diskurzivnih praksi jer se identiteti stvaraju unutar diskursa kroz različitost, u istim se razlikama učvršćuju i postaju cjelovitiji (Hall 2006:7). U kulturnom smislu identiteta naglasak je stavljen na simbole kao etničke kategorije čiji sadržaj varira.

Neum svojim administrativnim granicama pripada Bosni i Hercegovini i službeno odgovara zakonima te države, međutim svojom izoliranom pozicijom izmiče kontroli svoje države,

odnosno legitimitet države gubi na vrijednosti u međugraničnom području gdje vlast leži u rukama lokalnih političara.

Zakoni postoje na papiru, no nema izvršitelja koji bi ih sproveli u djelo, što posljedično rezultira kultivacijom jednog alternativnog načina života izvan zakona koji omogućuje pojedincima da prodaju svoju zemlju, donose samostalna arhitektonska rješenja, love i prodaju inače zakonom zaštićene školjke i općenito djeluju kao enklava za sebe. Kako etnički karakter ovisi o društvenom kontekstu i manifestira se kroz simbolizaciju, pokušat ću predstaviti društvene okolnosti zbog kojih se neumska hibridizacija ostvaruje primarno kroz distanciranje od Bosne, a zatim kroz osjećaj pripadnosti Republici Hrvatskoj.

Zbog svoje liminalnosti granična područja karakteriziraju vječno mijenjajući identiteti, a posebna se važnost pridaje onome nacionalnom. Nadalje, načini konstruiranja identiteta u graničnim područjima pomažu i u razumijevanju sličnih procesa na drugim mjestima u državi. Za antropologiju je bitna definicija nacionalnog identiteta kao politiziranog etniciteta u potrazi za samoopredjeljenjem. U spomenutom tekstu Homija Bhabhe govori se o “kulturinom ‘u-između’”, nužnoj nemogućnosti u promišljanju kulture kako je razumijeva T. S. Eliot. Govoreći o naseljenicima zemalja trećeg svijeta, Eliot primjećuje da moderne migracije sa sobom nose društvene, ekonomske, religijske i političke odrednice koje u novom kontekstu ponešto od starog zadržavaju, a nečega se odriču (usporedimo samo nastanak različitih religija). U skladu s tim određeni elementi kulture se usvajaju dok drugi bivaju uzrokom sukoba. Ta djelomičnost kulture je zarazno, ali ipak vezivno tkivo između kultura koje ukazuje na nemogućnost zadržavanja kulture unutar granica i istovremeno predstavlja granicu između njih (Bhabha 1996:54). Diskurs se na ovim prostorima oblikuje kroz hegemonijske borbe za političku prevlast koja se posljedično prenosi i na društvenu razinu, gdje posebice do izražaja dolazi regionalna identifikacija. Pitanje procesa dezintegracije Bosne i Hercegovine koji traju od potpisivanja Daytonskog sporazuma naovamo izlaze izvan okvira ovog rada, pa ću se tako ovdje zadržati samo na njenoj etničkoj i vjerskoj heterogenosti, koja je u dominantnom diskurzu oblikovana kao kamen spoticanja. Pitanja političke autonomije u medijskom su prostoru reprezentirana kao etnički, to jest vjerski antagonizam.

Oblikovanjem različitih manjinskih diskursa stvorila se kulturna hibridizacija koja kroz prenaplašavanje kulturnih razlika i artikulaciju “zbunjujuće sličnosti i banalne razlike” (Bhabha 1996:54) konstruira svoju Drugost i koristi se njom kao štitom kada objašnjava

vlastite izbore. Kazivači su većinom iskazivali stavove da se osjećaju kao deplasirana manjina unutar države, preko čijih se leđa ostvaruju tuđi interesi:

“Mislim da su (privilegirani) Bošnjaci, u ekonomskom, političkom i u bilo kojem smislu. Puno im se toga oprašta u svakodnevnom razgovoru. Nama se predbacuje da smo ustaše... Kako su stranci doživljavali ovaj rat, pogotovo kad su oni uzeli ime Bošnjak. Pogledaj strane vijesti, kad su na CNN-u govorili da se u Bosnia bore Bosniaks, Croats and Serbs... zvuči puno bolje nego da su rekli da se bore Muslimani, Hrvati i Srbi. Oni su tu ispali kao domaći, a mi kao neki strani, kužiš, agresori.” (S.)

S druge strane se ističu iskazi kazivača koji se ne fokusiraju na pitanje etničke pripadnosti, već na neke druge aktere i probleme:

“Odnos Neuma prema BiH je apsolutno nikakav. Neumljani su... valjda im je tokom rata obećano da će pripasti Hrvatskoj i još uvijek je težnja ka tome. Negira se pripadnost bez obzira što svi žive i rade po zakonima BiH. A ni odnos BiH prema Neumu nije nešto posebno dobar. Neum njima služi samo za prepucavanje u politici s Hrvatskom, a da su se potrudili nešto izgraditi u Neumu, nisu. To se samo pokušavaju skupiti neki politički poeni.” (D.)

Tu leže i ključna pitanja uspostave etničkog i nacionalnog identiteta. Nacionalni identitet operira unutar šireg okvira globalizacijskih procesa, ekonomskih i političkih pitanja. Granična područja su prostori prijepora u koje ulaze različiti nacionalni interesi, a kao reakcija na njih nastaju etnički identiteti koji nadilaze lokalnu zajednicu. Etnički, tj. nacionalni identitet stvoren je svjesno i uspostavlja zajednicu različitu spram ostalih zajednica te potvrđuje pripadnost skupini, a isključuje one koji joj ne pripadaju (Kreis prema Čapo 1994:13). Njeno se zamišljanje ostvaruje na simboličkoj razini korištenjem dijelova kulturnih praksi i povijesti te tako stremi ka nedohvatljivom idealu kulture.

Nacija je za Benedicta Andersona „zamišljena politička zajednica“ (Anderson 1991:6), ograničena i suverena, plod imaginacije temeljen na nizu imaginarnih konstrukcija u kojima temelj zajedništva opstaje kao jedina konstanta. Koncept zajedništva naciji daje legitimitet koji opravdava izrabljivanje i nejednakosti proizvedene pod krinkom nacionalizma. Zajednice mjesta obuhvaćaju kolektivnu memoriju, tradiciju i osjećaj različitosti u odnosu na druge zajednice u svom okruženju, čimbenike koji utvrđuju osjećaj privrženosti ljudi s prostorom.

Život i dinamika u gradu između granica zahtijeva poniranje u problematiku nastajanja identiteta na lokalnoj razini uz onu veću, regionalnu ili nacionalnu. Lokalni identitet nastaje unutar malih, primarnih zajednica, često smještenih na rubove globalnih procesa koji imaju vlastite zakonitosti i dinamiku, dok je na regionalnoj, odnosno nacionalnoj razini sekundaran, naknadno usvojen i često nametnut od dijela skupine (Čapo Žmegač 1994:14).

Lokalni identitet oblikovan je intenzivnim dodirima s prostorima u njegovoj neposrednoj blizini te teritorijalnim granicama kao fizičkim podsjetnikom na međudržavne odnose. U nastojanju da objasnim proces uspostavljanja lokalnog identiteta koristit ću se distinkcijom između pojmova *border* i *frontier*, gdje se pojam *border* odnosi na teritorijalne političke granice, dok *frontier* označava prostor oko granica, tj. političke i društvene odlike granica svih država-nacija (Wilson, Donnan 1998:9). Neumski prostor određen je ovim pojmovima i u odnosu na njih uspostavlja granice vlastitog identiteta prema svojoj okolini. Ovi procesi odvijaju se po različitim zakonitostima, ali ipak ovise jedan o drugome, što ću nastojati pokazati na primjeru neumske pozicije „između“. Načini na koji se identiteti uspostavljaju na granicama pomažu razumijevanju sličnih procesa na drugim mjestima u državi.

Nastanak država-nacija usko je povezan s nacionalističkim politikama i u teoriji podrazumijeva stvaranje homogene nacije od inače različitih i raspršenih društvenih/etničkih grupa. No, nacionalistički temelj otpočeka je nestabilan s obzirom na to da se pojmovi nacije i države ne poklapaju, a Bosna i Hercegovina uspostavljena kao federalna država triju konstitutivnih naroda s pripadajućim etnicitetima, vjerama i jezicima. Kako svaka od dominantnih etničkih skupina traži političku autonomiju, dolazi do različitih vrsta borbi za hegemonijsku prevlast, a predznak koji im je dan je uvijek onaj nacionalni, poduprt religijom. Zato granična područja predstavljaju sukus političkih problema jedne države zbog teže kontrole vlasti na periferiji i snage lokalnog identiteta i moći s druge strane.

Prije svega potrebno se osvrnuti na pitanje Hrvata u Bosni i Hercegovini i njihovu samoidentifikaciju. Vlastiti državno-teritorijalni identitet Hrvati priznaju samo na službenoj razini dok eksplicitno pozivanje na njega ne postoji, a tome svjedoči i privilegirani etnonim Hercegovci. Hercegovina i Hercegovci kao povijesno-geografski naziv regije koriste se simbolički jer se pojam implicitno shvaća kao značenjski ispražnjen od oznaka „bosanskoga“. Međutim u pitanjima eksplicitne identifikacije većina stanovnika izjasnit će se prvenstveno kao Hrvati, odnosno katolici, a zatim i Hercegovci. Kazivači su u predstavljanju navodili

primjerice: „Ja sam XY, Hrvat-katolik, prvo Hrvat, onda katolik, onda Hercegovac“, dok je jedna kazivačica o percepciji sebe, a i načinu predstavljanja drugima rekla:

„Nakon prvog odlaska od kuće, u srednju školu, stalno sam imala potrebu objašnjavat ko sam i što sam zapravo i bila sam sklona tome da govorim kako sam 'rvatica. A otkako sam se umorila objašnjavati ljudima koji ne znaju zemljopis i povijest uvijek radije govorim da sam Hercegovka. Jednako kako će Dalmatinac reći da je Dalmatinac i to će mu prišiti neke karakteristike, tako i ja za sebe kažem da sam Hercegovka.“ (U.)

Također svjedočimo preklapanju etničkog s vjerskim identitetom, gdje će se Srbi identificirati kao pravoslavci, Bošnjaci kao muslimani, a Hrvati kao katolici, što ukazuje na instrumentalnu prirodu vjerskog identiteta. Prema posljednjem popisu stanovništva u BiH, općina Neum broji 4653 stanovnika, od kojih je 4543 Hrvata, 63 Bošnjaka i 21 Srbin. Podaci o vjeroispovijesti gotovo se u potpunosti preklapaju, 4545 je katolika, 63 muslimana i 18 pravoslavaca¹¹. U političkom je diskurzu to iskazano potrebom za uspostavljanjem trećeg entiteta kako bi se zaštitila prava hrvatske manjine, osobito s obzirom da broj Hrvata u Bosni i Hercegovini drastično opada, dok s druge strane utjecaj Turske na centralnu vlast u Sarajevu raste¹².

Kazivač koji je pripadnik mlađe generacije rođene početkom devedesetih ne smatra etničke odnosno nacionalne razlike osobito važnim kriterijem uspostave identiteta. Ističe, međutim, političku situaciju kao glavnog krivca za probleme s kojima se Neum, pa tako i ostatak države susreće.

“To što smo u BiH nije problem ili barem ne bi trebao biti problem da je vlada normalna. Ja bih se prvi, da je imam, odrekao hrvatske putovnice. Pa Švicarska je isto federacija u kojoj žive Talijani, i Francuzi, i Švicarci i četiri jezika se pričaju. I sve funkcionira. Znači ovdje je problem ta politika koja je toliko podijelila narod da im je lakše vladat. U tome im jako pomaže religija ko neki nitro koji sve pogura jače. BiH ima toliko prirodnih resursa da bi mogla bit solidna država. Ne bi trebalo biti važno ko je Hrvat, ko Srbin, ko Musliman. Kad bi svi normalno razmišljali.” (J.)

Mlađe generacije većim dijelom neće isticati etničke razlike kao bitnu odrednicu pripadnosti, ali će se ipak više vezati uz lokalni identitet zbog organizacije vlasti u državi gdje se građani, kako svjedoče neki kazivači, osjećaju kao žrtve političkog ping-ponga između centralnih i regionalnih sila. Probleme grada vide kao posljedicu bivanja unutar Bosne i Hercegovine,

---

¹¹ <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/>

¹² <https://www.lupiga.com/vijesti/ljubav-prema-okupatoru-sta-je-bosni-turska>

točnije, nepovoljnog položaja Hrvata kao manjine, iz čega proizlazi jačanje svijesti o pripadnosti na mikroregionalnoj razini: “Neum bi u nekoj od zapadnoeuropskih zemalja, s obzirom na lokalitet, bio najljepši grad u ovom dijelu Europe.” (M.)

“Mislim da Neum nije završio u BiH, veličinom bi bio maksimalno kao Klek¹³. Bilo bi nekih dvadesetak kuća, vikendice. Razvio se ovoliki koliko jest isključivo radi svoje političke pozicije. A opet je, cenzura, nagužen toliko koliko jest zbog svoje političke pozicije. Zamisli da jedna Švicarska ima grad na moru kako bi izgledao, a kako izgleda jedini grad u BiH na moru... Al to je neki sukob centralne vlasti i naše ovdje.. a mislim da dovoljno moći imaju i županije da se može pogurat taj Neum, a županije su u našim rukama i opet se ništa ne gura.” (S.)

“Nisam ni ja nostalgična za Jugoslavijom. Ali ljudi brkaju komunizam i socijalizam. Švicarska je socijalistička zemlja... Tad ti je išlo sve u Beograd, danas ide u Sarajevo, tako da ti je nama tu isto. Možda smo puno manje bili ugnjetavani od Beograda nego što smo danas od Sarajeva. Nismo im bili značajni, a ovima smo danas jako bitni.” (K.)

Kazivači su koristili istu usporedbu kada su govorili o funkcioniranju vlasti u gradu. Švicarska u njihovim naracijama predstavlja ideal federativno ustrojene države, u usporedbi s kojom Bosna poprima fatalističnu notu kojom se opravdava antagonizam, odnosno ambivalentnost manjinske, rubne društvene skupine prema državnom centru, ali i drugim etničkim skupinama. Sagledat će se načini na koje granice i prostorna izoliranost određuju neumsku svijest o pripadnosti i razine granica identiteta koje Neumljani uspostavljaju unutar lokalne i regionalne zajednice.

Izdvojeni položaj na jugu države u geografskom i u prometnom smislu pridonosi nedostatku kohezije s državnim centrom. Lokalni se identitet u graničnim područjima razvija u skladu s područjima preko granice uz koje ih veže tradicija razvijana kroz dugi niz godina. Političke i ekonomske veze koje stanovnici razvijaju s prekograničnim prostorima određuju samopercepciju. Riječ je o dodirima koji su se kroz posljednje stoljeće ostvarivali s mjestima u blizini, prostorima kulturno, etnički i vjerski srodnima neumskom koji uključuju područje doline Neretve, sela Zažablja kao i sela dubrovačkog primorja s kojima graniči na jugu.

“Ja sam živjela u doba tog bajnog socijalizma kad se granice baš i nisu osjetile i kada smo bili otvoreni. Kad se moglo u Metković i bilo gdje bez putovnice, gužvi i granice, gdje se nije trebalo tražiti nikakve izlaske. Jer pazi, jedan je to narod. Nisu ovo neke

---

¹³ Klek, turističko naselje koje graniči s Neumom i broji dvjestotinjak stanovnika.

demagogije, mi smo Hrvati, oni su Hrvati, jedan smo narod zato što su i tvoja baba i moja majka nosile jaja tamo u dalmatinska sela da bi donijeli od tamo litar ulja, pa ona koja je našla momka, tamo se i udala. Ljudi su živjeli jednim životom.” (K.)

Karakteristična imena kojima nazivaju stanovnike tih područja, čija je etimologija tek donekle poznata danas, svjedoče o trajnosti komunikacije i kontakta između tih područja, kao i o diferencijaciji spram njih. Tako stanovnike dubrovačkog primorja nazivaju Latinima prema njihovom lokalnom govoru bogatom talijanizmima, Pelješani su znani kao Promorci jer se nalaze na poluotoku “preko mora”, dok su stanovnici doline Neretve, sjeverno od granice, znani kao Šolovci. Premda do značenja samih etnonima nisam došla, jasno je da se tim nazivima ukazuje na sličnosti u načinu života i svijest o pripadnosti prema stanovništvu s druge strane granice.

Lokalnost kao specifična struktura osjećaja koju su stvorili povijesni događaji i koja se odražava kroz dijeljeno znanje, vrijednosti i vjerovanja uvijek je relacijska i kontekstualna (Appadurai 1996: 178). Neumska se formira u odnosu na teritorijalne granice, položaj između dvaju dijelova Republike Hrvatske te društvenu koheziju sa susjednim prostorima i ekonomske i političke veze koje se posljedično razvijaju. U obzir valja uzeti i da je lokalnost oblikovana prema Bosancima kao drugima, osobito u odnosu na turizam kao dominantnu gospodarsku djelatnost, koji je dodatno intenziviran rastućom depopulacijom Hercegovine.

Proces kojim neumsko stanovništvo uspostavlja granice vlastitog identiteta različit je od konkretnih teritorijalnih granica i odvija se prema drukčijim zakonitostima. Ipak, na uspostavu simboličkih granica identiteta podosta utječu teritorijalne granice s obzirom da su one fizičke strukture države uz koje većemo niz značenja (Wilson, Donnan 1998:25), gdje se granice vlastite zajednice uspostavljaju kao subverzija državnih reprezentacija identiteta.

Razlike koje Neumljani uspostavljaju između sebe i mjesta u svojoj blizini shematski bi se mogle prikazati koncentričnim krugovima koji se šire prema unutrašnjosti, uspostavljanjem različitih vrsta granica, bilo onim prirodnima, poput rijeke Neretve i planinskog lanca, ili onima nastalima ljudskim djelovanjem, poput željezničke uskotračne pruge koja je prolazila kroz selo Hutovo. Određivanje tih granica pogoduje izoliranosti područja i konzerviranju određenog načina života koji ugrožavaju vanjski interesi. Različitim granicama uspostavlja se postepena drugost kroz više razina s ciljem očuvanja lokalnosti i opstanka zajednice. Prvi

stupanj pripadnosti obuhvaća takozvane “autohtone Neumljane”, a granicu gorje povrh sela Duži koja se poklapa s povijesnom granicom neumskog područja: “Neum mi je do duževskog klanca, tu bi napravio jedan veliki zid (smijeh) i prekinuo sve ceste” (J.). Duževski klanac je granica između pripadnika sela neumskog zaleđa i onih koji u gradu “borave i prihvatili su ga takvim kakav jest”. Ovaj stav osobito dominira među mlađim stanovnicima kojima Neum predstavlja urbanu sredinu i primorski grad: „Ova sela žele tu neku svoju zadrtnost prenijet u grad...znači, ne znaju doć na kavu normalno. To moraju bit ti neki poganski običaji, paljenje guma, galama...”(J.)

“Mislim da nije nimalo dobar odnos, jako se negativno odnose prema zaleđu. Bilo koja osoba koja živi u zaleđu među ljudima koji žive u Neumu se tretira kao osoba koja ne zna neke stvari i prihvaća se tek toliko jer mora u društvo. A inače on nije u toku. Ne živi on tu tako da bi on znao kako će”. (D.)

Sljedeće granice predstavljaju slojevito udaljavanje od Bosne (i Hercegovine) s obzirom na određene društveno-kulturne specifičnosti, ali i orijentaciju prema državnim centrima. Granicu prema ostatku Hercegovine predstavlja pruga kojom je nekada prolazila stara uskotračna željeznica i vlak Ćiro:

„...granica je uvijek bila Hutovo. Svi naši stari bili su orijentirani ovamo, prema Metkoviću i Dubrovniku dok su *oni* išli tamo, prema Čapljini i Mostaru...uvijek se govorilo 'do štreke'¹⁴ i preko štreke' ... pitaš kakve veze s Bosnom, mi ni s Hercegovinom veze nemamo.”(K.)

Sljedeća točka razlikovanja je prirodna granica rijeke Neretve, razdjelnica između dviju Hercegovina, istočne i zapadne koje opet između sebe imaju bitne distinkcije: „Sve preko Neretve, zapadna obala, to je jedna druga Hercegovina¹⁵“ (D.)

Problemi države izraženiji su na rubovima, upisani u svijest zajednice i vidljivo iscrtani u urbanističkoj strukturi grada, što je istaknula Low koristeći prostornu analizu kao ključ za tumačenje društvenih problema. Kulturna se raznolikost, pa i međuetnička napetost odražava na homogenosti rubnih područja i u odrazu mentaliteta. Jedan od detalja za koji smatram da dobro ocrtava priželjkivanu homogenost i opiranje vanjskim utjecajima je institucija braka i specifičan način tumačenja određenih pojava:

---

¹⁴ štreka (reg.) - pruga

¹⁵ Stanovnici zapadne Hercegovine znani su pod pejorativom Škutori

“Miješani brak je danas u Neumu, naprimjer, ravan katastrofi.” (D.)

“Znaš u čemu ti ima distanciranje u zadnjih 15 godina, distanciranje od Bosne. Jer se struktura i mentalitet jako promijenila s ratom, to definitivno. Kod nas prije nije bilo toliko rastava brakova dok se nisu pojavili miješani brakovi. Sad ih imaš koliko hoćeš.”

(K.)

“Do rata u nas nije bilo ni rastava brakova ni ničega. Otkad se uselila Bosna, sve se poremetilo. Kad su oni počeli ovamo dolaziti, donositi svoje običaje i svoju neku tradiciju, a naša se zatrla. Oni su sad glavni svugdje” (A.)

Polazeći od Hallove premise da se “identiteti konstruiraju kroz razlike, a ne izvan njih” (Hall 2006:361) možemo ustvrditi da su identiteti rezultat i instrument isključivanja. Time dolazimo do temeljne Drugosti, one prema kojoj je redundantno uspostavljati fizičke granice jer je kroz povijest i društvene okolnosti kanonizirana kao drugi dio binarne opreke - Bosna. Kao što vrijedi i za druge dijelove Hercegovine, Neumljanima je etnonim Bosanci ravan smrtnoj uvredi jer je Bosna kroz niz godina uspostavljana kao *prvi* Drugi, čitav proces je za neumsko područje intenziviran posljedično zbog turizma. U objašnjavanju turističkog pogleda Urry ističe da se on konstruira kroz razlike, ovisi o onome što mu je kontrast, dakle o oblicima ne-turističkog iskustva koji su vezani i uz kućne aktivnosti, ali ponajviše kroz prakse na poslu. Slijedeći postavku da se drugost konstruira u odnosu domaćih i gostiju, bosanski Drugi postaje tako “zacementiran” u svojem položaju i zbog povijesnih, vjerskih, etničkih, ali i ekonomskih i socijalnih razlika.

“Odnos prema Bosancima je jako loš, s obzirom da je Neum turističko mjesto i da su to ljudi koji Neumljanima obezbjeđuju egzistenciju. I Neumljani bi bez obzira na to prema gostu trebali biti dobri. Nema veze odakle je gost.” (D.)

Odnos turista i gostiju nije samo ekonomski determiniran već ovisi i o kvaliteti socijalne interakcije, dakle ovisi o kulturnim promjenama koje transformiraju očekivanja gostiju o onome što gledaju, kakvo značenje tome pridaju i kako to zatim utječe na pružatelje usluge. Kada sam razgovarala s kazivačima o turizmu, neki su od njih isticali nezadovoljstvo transformacijom grada u ljetnim mjesecima kada se broj stanovnika udvostruči. Kazivači koji rade u ugostiteljskom sektoru osvrtni su se na gastronomsku ponudu koju određuje tip gostiju pa se dogodi da riblji restorani dnevni promet ostvaruju na miješanom mesu, dok gosti pritom „mirišu ćevape da vide ima li svinjetine“. Mišljenja su da je za podizanje kvalitete turizma

nužan preduvjet promjena sastava gostiju na koje je Neum zbog administrativnog položaja i prometne povezanosti „osuđen“.

5. Neum kao tranzitna zona

Način života uspostavljen u ovom međugraničnom prostoru progovara o značenju periferije i odnosu jedne države (ili više njih) prema svojim rubnim prostorima. Samorazumljiva je činjenica da se centralna vlast teže održava na margini, a Bosna i Hercegovina kao država u pitanju samo dodatno destabilizira taj element. Nedostatak prometne povezanosti koji govori o zanemarivanju od strane države pridonosi razvijanju svojevrzne bastardnosti, nepripadnosti koju uvjetuje više faktora.

Stanovnici granice uspostavljene poslije Daytonskog sporazuma doživljavaju kao neprirodne i nametnute. Vide ih kao interferenciju u dotadašnji način života, a sebe unutar njih kao izoliranu skupinu kojoj je onemogućen razvoj.

“Mislim da je Neum slijepo crijevo. Zbog prometne izoliranosti, a onda si izoliran i na sve druge načine, osnova svega je povezanost. I ako ćeš me pitat’ za most, on će nas napraviti još većim slijepim crijevom. Protiv mosta sam jer je ovo jedini most koji razdvaja. Granice se nisu tad tako jako osjećale. Takve su granice zahvaljujući ratu postavljene i baš se osjete u svakom pogledu, kao da su ogromni zidovi... Neum je u osamdesetim za mene bio kulturniji.” (D.)

“Ovo nikad nije bila prirodna granica, ovo je nešto što te koči u razvoju. Na primjer, trebam otić kupiti djeci knjige. Hoću li preko ovih brda putovat?” (K.)

Kazivačicama granice predstavljaju barijeru u svakodnevnom životu i vide Neum unutar njih kao odsječen od obiju država, što onemogućuje normalan razvoj grada, ali i društvenog života. Ističu da ih ometaju u uobičajenim aktivnostima, poput odlaska u kupovinu knjiga, ali i dnevnih potrepština koje ne mogu kupiti u Neumu.

S druge strane, ističu i pozitivne strane izoliranosti, točnije, nemogućnosti protoka robe i informacija koji ostavljaju negativne posljedice na društvo. Postoji stanovita svijest o Neumu kao zdravoj i stabilnoj sredini unutar koje je moguće normalno odgajati djecu. Ovakva viđenja male i idealizirane zajednice dolaze iz usta majki koje prirodnu zatvorenost vide kao dobru predispoziciju za odgoj djece zbog društvene sigurnosti koju vežemo uz manja mjesta.

“Mislim da je to jedna sredina zdrava. Nemamo kriminala puno...” (K.)

“Izoliran si, ne dolazi do tebe ali ne dolaze ni one loše stvari. Nema puno kriminala, ko što inače ima. To ti je osnova za mladost, evo, pošto sam ja majka za odgajanje djeteta. U biti, ti neki noviteti koji nisu dobri kasne, što uopće nije loše. Kriminal, droga, tako te stvari.” (D.)

Na osjećaj sigurnosti stavljen je velik naglasak, a održavanju iluzije stabilnosti male, zdrave sredine dodatno pridonosi činjenica da je rad policije ponajprije formalne prirode i u određenim sveden na minimum, posebice kada je riječ o “zatvaranju naših momaka”. Time dolazimo do pregovaranja o različitim legalnim i ilegalnim aktivnostima koje se odvijaju na granici i progovaraju o značenjima koje takvi postupci proizvode. Granice su definirane kroz načine na koje se kretanje, bilo ono fizičko ili imaginarno, dozvoljava ili ograničava (Wilson, Donnan 1998:21). One su mjesta gdje se sukobljavaju odnosi moći i identiteta, zbog slabije državne kontrole vlast na periferiji često će pasti u ruke lokalnih političara.

Slika 2: Zid napuštene zgrade na plaži Poštari. Neum, 23.8.2017. autor: Ivana Krešić

„Policija ne obavlja svoj posao jer rijetko kad provjeravaju (dokumente), bilo iz Neuma, bilo iz nekog drugog mjesta, većinom te puste, ovako zaustave Albance, Šiptare, njih najviše. Ono, ne obavljaju nikad svoj posao, onda ga uhvate tjedan dana obavljati pa nastanu bezvezne gužve nepotrebno pa obavljaju trodupli posao zaustavljajući svakoga.“ (B.)

„Granicu sam prešla tri puta bez osobne dok sam čekala da mi dođe nova, znači da nas ne peglaju puno oko pregledavanja.“ (N.)

Iz izjava je vidljivo da kazivači smatraju da se ne inzistira na graničnoj kontroli, čime državna institucija poprima puki nominalni karakter, a malo se pozornosti obraća i na aktivnosti koje se odvijaju unutar prostora između dviju granica. Različite aktivnosti lokalaca koje su omogućene unutar ovakvoga sustava, od negdašnjeg izlova i prodaje prstaca pa do rada policije, možda se ne čine političkima na prvi pogled, ali one su ipak ilegalne i uvelike su državno pitanje. Ako su institucije obiju država na granici prisutne samo formalno, takve su granice po prirodi porozne, a ilegalne aktivnosti koje se odvijaju razotkrivaju nestabilnost državnog faktora u Neumu.

Slika 3: Putokaz na magistralnoj cesti. Neum, 25.7.2013. autor: Martin Bogdan

Kada putnici prijeđu granicu u Kleku, dočeka ih tablica s natpisom „Dobrodošli u Bosnu i Hercegovinu“. Sljedeće što prosječan putnik primijeti su išarani ćirilični natpisi na dvojezičnim pločama i zastave nalik hrvatskima, s nešto drukčijim grbom. Ako nastave gledati ispred sebe, vidjet će crkvu s visokim zvonikom, novije gradnje, a ukoliko pogled usmjere prema moru, moći će vidjeti grb ucrtan na kamenjar poluotoka iza kojega vire pelješke vjetrenjače.

Slika 4. Pijaca i pogled na poluotok Klek. Neum, 25.7.2013. autor: Martin Bogdan

Cijelom dionicom neumske magistrale donedavno su se isticali natpisi “Svježi prstaci”, dosljedno postavljeni poput cestovnih oznaka, čiji je izlov u Republici Hrvatskoj zabranjen od 1995. zbog velike štetnosti za morski ekosustav, a koji su se na ovome uskom području mogli degustirati i kupovati na kilograme bez posljedica. Danas su izlov i prodaja prstaca zabranjeni i u Bosni i Hercegovini, prstaci su uklonjeni s neonskih reklama restorana, ali će se ipak nerijetko gostima ponuditi “ispod stola”. U vremenu prije interneta i digitalizacije Neum je bio maleni centar prodaje CD-ova i DVD-ova gdje su ljudi mogli kupiti piratske snimke filmova netom prikazanih u kinu ili obogatiti svoju glazbenu kolekciju albumima omiljenih izvođača, od netom profiliranih zvijezda turbofolka do etabliranih imena elektronske ili rock glazbe. Ljubitelji šopinga za malo su novca mogli zadovoljiti svoje potrebe u outletu koji je otvoren pod imenom Zara prije desetak godina gdje se markirana odjeća mogla kupiti za 5

konvertibilnih maraka, 20 hrvatskih kuna ili nekoliko eura. Outlet nikada nije imao Zarinu licencu, ali je nosio ime robne marke na reklami narednih nekoliko godina dok nije uklonjen. Službena novčana valuta u BiH je konvertibilna marka, ali u Neumu na mnogim mjestima neslužbeno možete plaćati u kunama, markama i eurima, ponegdje čak i u dolarima. Dogodit će se da vas na blagajni najprometnije trgovine u centru grada otvoreno pitaju u kojoj valuti plaćate. Sivoj se ekonomiji još uvijek nije uspjelo stati u kraj zakonskim rješenjima, primjerice, fiskalizacija koja je provedena ranije nego u Republici Hrvatskoj zakonski postoji, ali se često ignorira, pa tako i plaćanje poreza.

Wilson i Donnan ističu da perpetuiranje ilegalnih aktivnosti oduzima državi moć u definiranju identiteta ljudi, stoga (sivo)ekonomske aktivnosti Neumljana pridonose procesu nacionalne konstrukcije, govore o činjenici da Neumljani ne osjećaju zakonsku odgovornost (između ostalih) prema Bosni i Hercegovini, a ilegalnim aktivnostima daju legitimitet takvom načinu razmišljanja, čime su oblikovani osobit način života ovoga područja, ali i procesi identifikacije stanovništva. Osim što govore o mogućnostima nacionalne samoidentifikacije, ekonomske aktivnosti istražuju i moralnu i socijalnu dimenziju zajednice (usp. Wilson, Donnan 1998).

Ilegalne aktivnosti time postaju karakteristika lokalnosti proizvedene kroz opetovanje, jedna od takvih je, primjerice, prelazak magistralne ceste. Tih dvjestotinjak metara trgovina i kafića koncentriranih oko glavne ceste figurira kao centar grada¹⁶, svaki slobodni metar prostora, uključujući prostor oko autobusne stanice koristi se kao parking, a ljudi prelaze cestu “na divlje”, prolazeći između redova automobila, dok se pješački prijelaz na 20 metara udaljenosti ne koristi.

---

¹⁶ Magistrala figurira kao centar u usporedbi sa službenim centrom grada koji se nalazi nešto bliže plaži, na pola puta između dvaju većih hotela, a jedina indikacija da je riječ o centru grada je ploča s natpisom Centar.

Slika 5: Plesači KUD-a „Lindžo“ odlaze na smotru folklor. Neum, 19.8.2017. autor: Ivana Krešić

Ugostiteljski su objekti zakonom obvezani istaknuti grb Federacije u svojim prostorima, no prošetate li se restoranima uz glavnu cestu teško da ćete ih primijetiti. Umjesto toga, u oči će vam upasti zastave Herceg Bosne ovješene po rasvjetnim stupovima. Osjećaj pripadnosti Hrvatskoj potpomaže i komunikacijska mreža koja pokriva neumsko područje, poput hrvatskih mobilnih mreža te različitih medija. U većini kafića naći ćete Slobodnu Dalmaciju, Jutarnji i Večernji uz Dnevni List i Dnevni Avaz, u domovima se gleda hrvatski televizijski program dostupan preko digitalnog prijemnika, a s radija se najčešće čuje Radio Dalmacija. Kretanje ljudi prostorom, odnosno prisvajanje prostora poput glavne ceste, vrsta je simboličke proizvodnje lokalnosti koja osim toga progovara o nesrazmjeru planske gradnje i stvarnog stanja stvari u gradu. Transformacija mjesta u skladu s ekonomskim interesom i uzletom masovnog turizma pomaknula je fokus interesa s kolektiva na pojedinačne ciljeve. Kazivači su iskazivali da se pogoduje političarima koji „samo sjede u općini“ (S.) ne mareći za bitna pitanja svojih građana već „kupuju sitnu raju ustašlukom“ (J.).

„Jesu li uopće neumski političari zaslužili da ih se zove političarima? Kakve oni veze s politikom imaju? Politika se odnosi na vođenje i upravljanje nekim narodom, a oni samo sjede u onoj općini kraj grijalica dok im kamp pred očima zjapi prazan zimi isto ko i ljeti...šalim se...ima pokoji autobus BiH registracija. A u njima s petka na subotu prespavaju 'turisti' koji nam svrate 17.7. iz nekog sela kraj Žepča. Eto. Nema tu politike ni razvoja života. Sve stoji. A kome odgovaraju naši vođe? Ja mislim još nikome previše. Nikog još uvijek ne zanimamo. I dalje je Neum samo mjesto gdje svratiš po štekcu cigara kad ideš do Dubrovnika.“ (N.)

U odgovoru na pitanje o političkoj situaciji, kazivačica se osvrnula na loše rukovođenje navodeći kao primjer gradski kamp pokraj kojega se nalazi zgrada Općine, koji je svoju funkciju prestao ispunjavati još osamdesetih godina, a danas funkcionira kao parking.

Drugi je kazivač govorio negativno o političarima prilikom očitovanja o nepravednoj raspodjeli koncesija za javne gradske površine:

„Ljudi koji vode općinu, koji su je privatizirali rade nelegalne stvari. Koncesiju za parking u cijelom gradu daju jednom čovjeku na godinu dana. Taj natječaj nigdje ne postoji., vazda ga je dobio jedan te isti čovjek. Gdje to ima? Da parking drži samo jedan čovjek...to bude sigurno milijun maraka godišnje. To su pare koje bi trebale napuniti proračun Neuma. Ne možeš mi reći da jedan grad koji živi od turizma ne može svojim studentima, kojih nema puno, isplatiti stipendije, a jedna Busovača što živi u magli 12 mjeseci ima.“ (J.)

Činjenica da gradska uprava ne isplaćuje redovno studentske stipendije progovara o više problema istovremeno. Osim što svjedoči o neučinkovitosti uprave i zanemarivanju pravilne raspodjele sredstava predviđene gradskim proračunom¹⁷, govori i o nedostatku ulaganja u vlastite građane, osobito u mlađe generacije. Vidljivo je to i u nedostatku kulturoloških sadržaja, od kojih postoji tek nekoliko sportskih klubova¹⁸, crkveni zbor te kulturno-umjetničko društvo „Lindžo“ koji, uz gradski muzej i umjetničku koloniju, djeluju u prostorijama crkve.

Neum je nastao u vremenu ekonomskog optimizma nakon kojega je prepušten nemilosti tranzicije i privatizacijskih procesa gdje se u nedostatku zamišljene autentičnosti i kvalitete usluge ističu kvantitativni potencijali koji impliciraju isključivo financijsku dobit. Svojim

---

¹⁷ http://www.neum.ba/images/proracun/2016/Proracun_Opcine_Neum_za_2016_godinu.pdf

¹⁸ <http://www.neum.ba/index.php/neum/drustvenedjelatnosti/sport>

geografskim i administrativnim položajem postao je sinonim za jeftino ljetovanje i u skladu s tim se razvijao kao mjesto koje se konzumira jer je dostupno i nalazi se u blizini važnih turističkih destinacija. Susjednoj državi predstavlja prometnu nepogodu zbog velikih gužvi na granicama i kilometarskih kolona zbog kojih pati turizam krajnjeg juga Hrvatske. U medijskoj reprezentaciji i očima hrvatske javnosti mjesto figurira kao opstrukcija koju bi trebao riješiti priželjkivani Pelješki most¹⁹. Stajališta građana podijeljena su između strahovanja o mostu koje će Neum učiniti “još većim slijepim crijevom” i onih koji iščekuju izgradnju mosta kako bi pojava “spajanja dviju granica” napokon postala dio prošlosti. S obzirom da Jadranska magistrala prolazi kroz centar grada i ne postoji obilaznica, kada kilometarske kolone “spoje” granice dolazi do prometnog kolapsa u gradu i postaje nemoguće kretati se automobilom kroz grad, a tako ni izaći iz njega.

S druge strane, o magistralnoj cesti koja bi trebala povezati Neum sa Stolcem, tj. Čapljinom govori se već 30 godina, a izgrađeno je svega desetak kilometara, čime ova cesta postaje jedan od simbola bosanskohercegovačke politike te sukoba lokalne i državne vlasti.

“Pa osjećaš se nekako zatvoreno, izolirano...mislim na prometnu povezanost. Jedina prometna poveznica ti je ovo...po Guinnessovoj knjizi rekorda najduži kozji put.” (S.)

“E pa ja mislim da je za to kriva politika. Jer jedna normalna prometnica koja je trebala povezivat Neum i Čapljinu, koja je bila proširena, trebala se početi raditi ‘96. godine. Međutim, tadašnje vlasti u općini Neum su stopirale tu gradnju misleći da će oni pripasti Hrvatskoj.

Ta se cesta sad počela graditi, odnosno jedan njen dio od Čapljine do Stoca, ali tad je bio i novac i sve, koliko mi imamo informacija jer nas naše općinske službe vrlo malo informiraju o bilo čemu, međutim, to je stopirano, nije se uopće htio uzeti taj novac. Oni nisu htjeli apsolutno da ni čuju.” (D.)

„Neki dan je 15 budala stajalo na magistrali i blokiralo promet Hrvatskoj. A nisu stali na Meteriz²⁰ i blokirali ovima promet i rekli: Izvolite Sarajevo. Ili vam se nijedan turist neće doći na more kupati, ili tražite od Zagreba da nam da put.“ (K.)

Radovi na magistralnoj cesti Neum-Stolac službeno su opet počeli 2018. godine, nakon višegodišnje pauze. Kada građane pitate za cestu, reći će da “kažu da se gradi”, kao da nije

---

¹⁹<https://www.vecernji.hr/premium/gra-ani-neuma-peljeski-most-nama-ne-smeta-ali-nikako-da-ga-sagradite-1188214>

²⁰ Naselje na rubu Neuma pokraj kojega počinje dionica ceste Neum-Stolac

riječ o gradilištu udaljenom tek nekoliko kilometara. Ostaje vjerovati da će ovoga puta cesta biti realizirana, nakon nekoliko izmjena izvođača radova i osiguranih sredstava koja se ranije nisu mogla naći²¹.

Kazivači su iskazivali svoje nezadovoljstvo zbog nedostatka zakonske regulative u pitanjima gradske infrastrukture, kriveći lokalnu i državnu vlast za prometnu nepovezanost i bujanje bespravne gradnje te nedostatak osnovne gradske infrastrukture.

Problemi koji su uzrokovani neriješenim imovinsko-pravnim poslovima i prodajom zemljišta pogoduju ulagačima koji grade stambene prostore bez legalnih dozvola, o čemu se očitovao jedan kazivač kazavši:

„...ima apartmana u jednoj kući koji se prodaju ko stanovi. Što je nemoguće jer to nisu stambene zgrade, znači 600 adresa ima islamskih, to nije sporno, nego se to tako brzinski i nelegalno izdogađalo. Nelegalno su kupljene, ne možeš ti napraviti apartmane u svojoj kući i prodat ih ko stanove. Drugačija je dozvola, puno skuplja, a vlast je to dozvolila... mislim da ti 10-15 posto toga ide općini. U Surdupu ima jedan lik koji je napravio dvije kuće tako.“ (J.)

Masovni turizam ističe kvantitativni potencijal koji tranzitna mjesta poput Neuma pružaju, a za rezultat imaju sveopću apartmanizaciju. U nedostatku perspektive i smjera razvoja mjesto se doživljava isključivo kao lokalitet, poput trgovine, sjecišta puteva, privremenog staništa u kojem izostaje bilo kakav vid dugoročnog planiranja.

“Svake godine je sve manje i manje zelenog, sve više betona. A ta apartmanizacija se svodi samo na uzimanje novca, na neki masovni turizam koji Neum teško da može podnijeti u idućih pet godina... Ne postoji ništa, infrastruktura je jako loše pokrivena. Sve što se tiče kanalizacije, struje, sve ono što je napravljeno do rata je urađeno i nakon toga se ništa više nije radilo.” (D.)

“Neum ima idealne predispozicije za razvoj s obzirom na njegov geografski položaj, blizinu spomenika materijalne kulture (Dubrovnik, Počitelj, Mostar, Vjetrenica), međutim, neriješeni vlasničko-pravni odnosi ne potiču strane ulagače u daljnji razvoj turističkih kapaciteta...mislim da Neumu fali infrastruktura, uređivanje ulica, izgradnja puta Neum-Stolac, odnosno Neum-Čapljina radi izbjegavanja gužva na granicama s Hrvatskom, izgradnja parkirališta za automobile, rješavanje slijepih ulica kao što su Mimoza u Tihoj luci i Primorska ulica u Surdupu.” (M.)

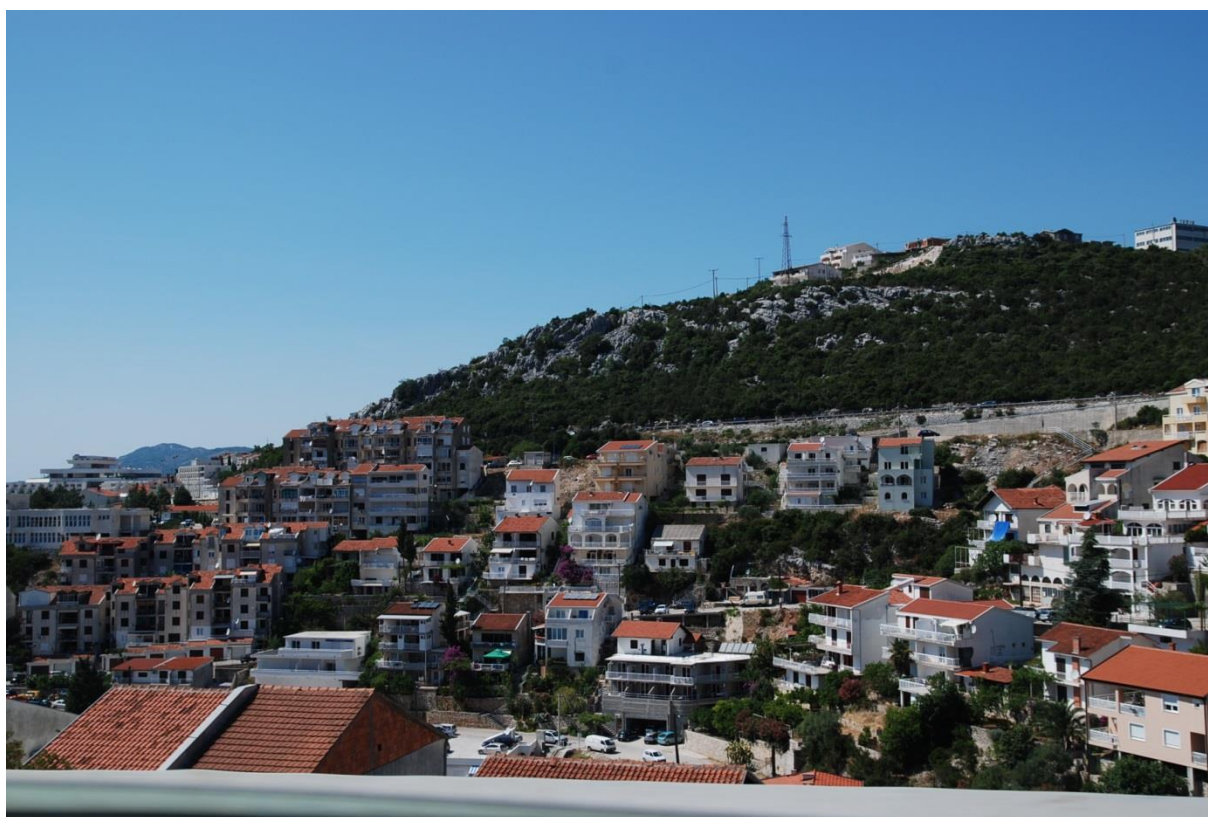
---

²¹ <https://www.bljesak.info/gospodarstvo/ulaganja/stolac-neum-cesta-duga-40-godina/226689>

Gradani smatraju da gradska uprava ne mari za osnovne sadržaje prijeko potrebne gradu, dok se ulaže u projekte koji pogoduju pojedinim privatnicima poput novih hotela i apartmana. Gradska vlast umjesto pronalaženja rješenja za ilegalnu gradnju ulaže u projekte koji prividno izgledaju kao napredak u turističkom i funkcionalnom smislu, ali jukstapozicionirani s pozadinom, nakrcanom samopozvanim vilama na pet katova, razotkrivaju apsurd sustava.

“Mimoza s desne strane, kad ideš prema Tihoj luki, ima pločnik. S lijeve strane nema ništa jer su to sve ti privatnici ušli u javnu površinu. I to je ono, otvori vrata i auto ga udari. Onda krivi čovjeka što je brzo prošlo (autom). Nije čovjek brzo prošlo nego si ti napravio apartman na pločniku.... zato što je sve to na usmeno rađeno, nema nikakav papir. Kad se samo provozaš kroz Neum vidiš da je sve to kriva vlast... Imaju prljav obraz i kompenziraju to nek imaš i ti, nek imaju i oni, pa ne može nama nitko ništa reć jer onda mogu i ja tebi reć. I to traje već godinama, otkad je Neuma.” (J.)

Slika 6: Naselje Tiha Luka. Neum, 25.7.2013. autor: Ivana Krešić

Vidljivo je to u turistički najeksplozivnijim dijelovima grada, naseljima Surdup i Tiha luka koji su ogledni primjeri negativnog učinka masovnosti turizma i apartmanizacije, gdje su slijepe ulice koje njima prolaze skoro pa neprohodne za automobile u sezoni, ali i u ostatku

godine. Kako bi se funkcionalno pridonijelo rješavanju problema uzrokovanog prekomjernom gradnjom, izgrađene su slikovite šetnice uz more s kolektorskom mrežom koje prometno rasterećuju spomenuta naselja jer turisti napokon mogu uživati u šetnji uz more s predivnim pogledom. Šetnica također potpomaže održavanju iluzije Neuma kao poželjnog mjesta za odmor jer turistički pogled usmjeren prema moru održava iluziju ljetovanja na idiličnom Mediteranu umjesto beskraja problema “grada slučaja” koje otkriva pogled uperen u drugom smjeru.

6. Zaključak

Neum je na jedan način poput bilo kojeg drugog malog mjesta u Dalmaciji ili Bosni. Problemi s lokalnom upravom i negativne posljedice turizma odlike su mnogih drugih primorskih gradova, jednako kao što se stavovi Hrvata u Bosni i Hercegovini očituju na sličan način u Neumu i, primjerice, Fojnici u srednjoj Bosni. Ipak, svojim marginalnim položajem na jugu države i smještanjem između dviju država i granica određen je kao tranzitno mjesto koje postaje vidljivo u razdoblju trajanja turističke sezone, nakon kojega nestaje bilo kakav vid interesa za ovo područje.

Uzimajući tranziciju kao kompleksan društveni fenomen kontekstualiziran je koncept identiteta i proces uspostavljanja identiteta Neuma kao svojevrsnog antipoda Bosni. Istaknuta je važnost lokalnog identiteta na prostoru izoliranome od okolnih prostora granicama te lošim ili nepostojećim cestama. Lokalnost je oblikovana kontaktima s prekograničnim prostorima i sklonosti mediteranskom načinu života, koja se daje naslutiti u nekoj priželjkivanoj otočnosti uzrokovanom osjećajem nepripadnosti čija srž leži u izjavi „Hrvatska nas neće, mi Bosni nećemo“. Osjećaj izoliranosti intenziviran je distinkcijama koje zajednica stvara prema svojim okolnim područjima uspostavljanjem naizgled nepremostivih jazova. Neum je, izgleda, sinegdoha za Bosnu i Hercegovinu, ali i cjelokupno područje bivše Jugoslavije. Njegovi su stanovnici izrazito vezani za svoj kraj, njime se iznimno ponose i ostaju, takoreći, utamničeni u svom načinu razmišljanja kao bića mjesta okruženog brdima i poluotocima, u iščekivanju pogleda na otvoreno more koji nikada neće doći.

7. Literatura

- ANDERSON, Benedict 1991. *Imagined Communities*. London-New York, Verso. 1-20
- APPADURAI, Arjun. 1996. "The Production of Locality", U *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: U of Minnesota Press. 178-199
- BHABHA, Homi K. 1996. "Culture's in-between". U *Questions of cultural identity*. ur. Stuart Hall i Paul Du Gay, Crane Resource Centre, 53-60.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna. 1994. Plaidoyer za istraživanje (nacionalnog) identiteta u hrvatskoj etnologiji. *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, 24/17: 7-23.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna, Valentina GULIN ZRNIĆ i Goran Pavel ŠANTEK (ur.). 2006. *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. U: *Etnologija bliskoga*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku. 7-53
- ČAPO, Jasna i Valentina GULIN ZRNIĆ. 2011. Oprostoravanje antropološkog diskursa. Od metodološkog problema do epistemološkog zaokreta. U *Mjesto, nemjesto*, ur. J. Čapo i V. Gulin Zrnić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 9-69.
- ČAPO-ŽMEGAČ, Jasna. 1998. "Osnovni pojmovi i polazišta", U *Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. ur. Jasna Čapo-Žmegač. Zagreb: Matica hrvatska, 15-22.
- GULIN ZRNIĆ, Valentina. 2006. „Domaće vlastito i osobno: autokulturna defamilijarizacija“. U *Etnologija bliskoga, Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić, Goran Pavel Šantek. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 73-91.
- GUPTA, Akhil i James FERGUSON. 1997. "Culture, Power, Place. Ethnography at the End of an Era". U: *Culture, Power, Place: Exploration in Critical Anthropology*. ur. Akhil Gupta i James Ferguson. London: Duke University Press, 1-29
- HALL, Stewart. (2006). Kome treba "identitet"? U: *Politika teorije: zbornik rasprava iz kulturalnih studija*. Zagreb: Disput 357-374
- LEFEBVRE, Henri i Michael J. ENDERS. 1976. "Reflections on the Politics of Space". U *Antipode*, 8/2: 30-37.
- LOW, Setha M. i Denise Lawrence-Zúñiga, D. 2003. "Locating culture". U *The anthropology of space and place* ur. Setha M. Low, Blackwell, 1-47.
- SMIT, Antoni D. 1998. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek
- SODŽA, Edvard. 2013. *Postmoderne geografije: Reafirmacija prostora u kritičkoj socijalnoj teoriji*. Beograd: Centar za medije i komunikacije 1-15

TIMOTHY, Dallen J. 2006. „Relationships between Tourism and International Boundaries“, U *Tourism and borders: Contemporary issues, Policies and International Research*, ur. Helmut Wachowiak. Hampshire: Ashgate, 9-19

WILSON, Thomas M. i Hastings DONNAN. 1998. *Border identities: nation and state at international frontiers*. Cambridge-New York-Melbourne: Cambridge University Press.

8. Izvori

Federalni zavod za statistiku. 2013. *Konačni rezultati Popisa stanovništva 2013*.

<http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/> (pristup 5.11.2017.)

Općina Neum <http://www.neum.ba/> (pristup 12.1.2018.)

Turistički informativni centar BiH. *Neum na moru*. <http://www.bhtourism.ba/loc/neum.wbsp> (pristup 5.4.2018.)

„Stiže nam kaos': Načelnik Neuma prijeti blokadom granice s Hrvatskom“ *Večernji list*, 11. travnja <https://www.vecernji.hr/vijesti/prijeti-nam-kaos-nacelnik-neuma-zbog-schengena-prijeti-blokadom-granice-1162468> (pristup 3.2.2018.)

„Stolac-Neum: Cesta duga 40 godina“ *Bljesak.info* 9. veljače 2018. <https://www.bljesak.info/gospodarstvo/ulaganja/stolac-neum-cesta-duga-40-godina/226689> (pristup 1.4.2018.)

„VJEČNO PITANJE: ČIJI SU VELIKI I MALI ŠKOLJ? 'Zna se da je Dubrovačka Republika prodala Neum i okolicu za svoju slobodu“ 10. svibnja <https://net.hr/danas/hrvatska/vjecno-pitanje-ciji-su-veliki-i-mali-skolj-zna-se-da-je-dubrovačka-republika-prodala-neum-i-okolicu-za-svoju-slobodu> (pristup 4.4.2018.)

HADŽOVIĆ, Eldin 2016. „Ljubav prema okupatoru: Šta je Bosni Turska?“ *Lupiga* 25. srpnja <https://www.lupiga.com/vijesti/ljubav-prema-okupatoru-sta-je-bosni-turska> (pristup 10.5.2018.)

KAJAN, Sanel. 2011. „Neum se bori za goste“ *DW*, 10. srpnja <http://www.dw.com/hr/neum-se-bori-za-goste/a-15223900> (pristup 11.2.2018.)

KORETIĆ, Dora. 2013. „Dobro došao u Neum, jarane“ *Globus*, 6. kolovoza <https://www.jutarnji.hr/globus/arhiva/dobro-dosao-u-neum-jarane/4086024/> (pristup 10.2.2018.)

LOVRIĆ, Nikolina. 2017. „Istražili smo kako cvjeta nelegalna gradnja u Neumu“ *Dnevnik.ba*, 7. travnja <http://www.dnevnik.ba teme/istrazili-smo-kako-cvjeta-nelegalna-gradnja-u-neumu> (pristup 1.4.2018.)

MAGLAJLIJA, Vedrana. 2015. „Put do Neuma: Avantura zvana Svitava“ *Buka*, 24. srpnja <http://www.6yka.com/novost/85996/put-do-neuma-avantura-zvana-svitava> (pristup 20.2.2018.)

VUKOVIĆ, Slavica 2017. „Po cijele dane kroz Neum voze kolone, to je neizdrživo, most bi bio spas“ *Večernji.hr* 15. kolovoza <https://www.vecernji.hr/premium/gra-ani-neuma-peljeski-most-nama-ne-smeta-ali-nikako-da-ga-sagradite-1188214> (pristup 17.4.2018.)

Živjeti između – prostor i identitet na primjeru Neuma

Sažetak

Rad problematizira Neum kao međugranični prostor i čimbenike koji utječu na procese identifikacije, naglašavajući njegovu tranzitnu dimenziju s obzirom na smještenost između dviju granica i dviju država. Osobitost neumskog identiteta razvijena je i kroz turizam kao temeljnu gospodarsku djelatnost i sukob domaćih i gostiju oko značenja mjesta imajući na umu da većinu gostiju čine stanovnici iz Bosne. Bosna kao Bliski Drugi pritom funkcionira kao modus spram kojeg se oblikuje identitet na lokalnoj i nacionalnoj razini. Granice i loša prometna povezanost uzeti su kao bitni faktori koji uvjetuju zatvorenost zajednice.

Ključne riječi: Neum, prostor, identitet

Living in-between – space and identity in Neum

Summary

The paper focuses on Neum, the only coastal town in Bosnia and Herzegovina, as a cross-border space and the factors that shape the identification process, with an emphasis on its transit dimension and location between two borders and two states. The features of Neum's identity are developed in relation to tourism, the main contributor to the economy of the area, and the guest-tourist conflict developing accordingly, bearing in mind that majority of tourists arrive from Bosnia. Bosnia as the Close Other functions as a mode against which local and national identity is constructed. Borders and poor traffic connection are the defining factors that condition the closedness of the community.

Keywords: Neum, space, identity